

MTA Nyelvtudományi Intézet, 2012.

Sorozatmegakadások mintázata a spontán beszédben

Gósy Mária

A spontán beszéd

- Diszharmóniás jelenségek fordulnak benne elő.
- Ezek a jelenségek a spontán beszéd természetes velejárói.
- A felszínen sokszor nem jelenik meg hiba, mert a beszélő a rejtett folyamatokban korigál.
- A beszélő igyekszik javítani a hibás vagy hibásnak vélt beszédrészletet.

(Levelt 1989; Shriberg 2001; Pouplier–Hardcastle 2005; Local 2007; Corley et al. 2007; stb.)

Beszédtervezési nehézségek

- Különféle okok (beszélő, téma, beszédhelyzet, beszédpartner, cél, szorongás stb.).
- Megfelelő önellenőrzés hiánya.
- Nem kielégítően működő korrekció.
- Azonosíthatatlan ok.

Definíció: a beszélő nem képes a beszédtervezés és a kivitelezés megfelelő működtetésére.

(Blackmer–Mitton 1991; Postma–Kolk 1992; Kolk–Postma 1997; Cutler 1983; 1998; Postma 2000; stb.)

Előfordulás

- A megakadások gyakoribbak
 - ◆ a hosszabb és/vagy bonyolultabb közlésekben vagy
 - ◆ ha a beszélőnek választási lehetősége van a közölni szándékozott gondolatok között

(Maclay–Osgood 1959; Levelt 1989; Clark–Wasow 1998; Poulisse 1999)

A működési hiba lehetséges okai

Dell (1986) szerint:

1. kivitelezési eltérés: magyarázat a mentális lexikon hibás aktiválására
2. hasonlósági hatás: formai vagy szemantikai
3. beszédsebesség hatása: a gyors beszéd nyilvánvalóan több hibát eredményezhet
4. távolsági hatás: a kontextusban a szomszédos nyelvi egységek nagyobb mértékben sérülékenyek

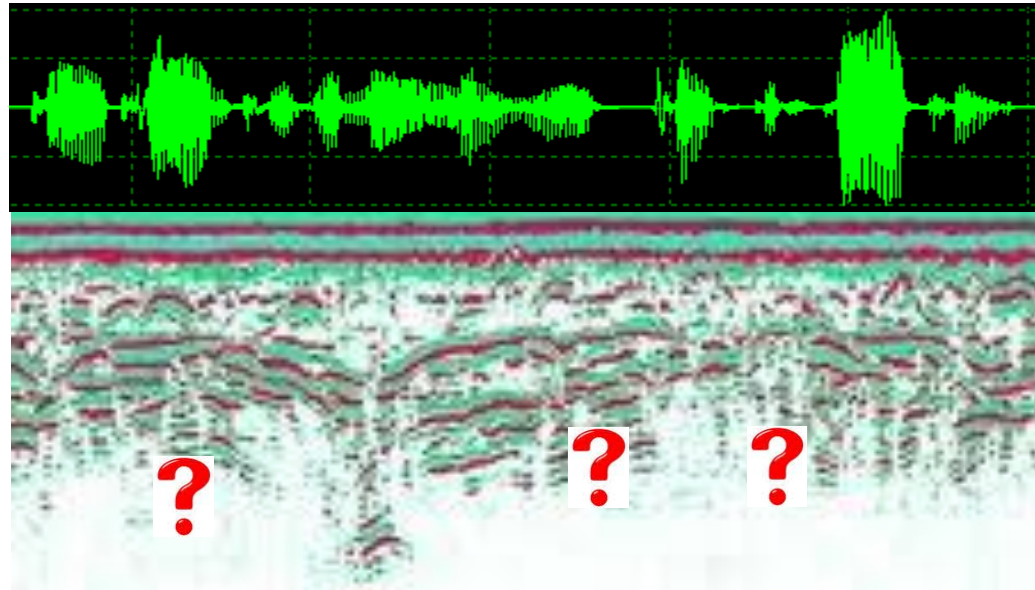
(Dell 1986; 1995; Dell–Oppenheim 2007)

Kutatások sokfélesége

- Szemléleti, felfogásbeli eltérések
- Megközelítési különbözőségek
- **Terminusok**
- Általában egy-két jelenség elemzése
 - kísérleti
 - hallás alapú (gyűjtemények)
 - spontán beszéd
- **Például:** Jefferson 1974; Cutler 1988; Dell 1990; Mowrer–Mackay 1990; Schachter et al. 1991; Fraser 1999; Fox Tree 2002; House 2003; Ferreira–Bailey 2004; Horváth 2004; Markó 2004; O’Connell–Kowal 2005; Nooteboom 2005; Huszár 2005; Pouplier–Hardcastle 2005; Curl et al. 2006; Dér 2006; Markó 2006; Mahon et al. 2007; Corley et al. 2007; Pérez et al. 2007; Bóna 2008; Dér–Markó 2010; Gósy–Horváth 2010; Gyarmathy 2010; Huettig–Hartsuiker 2010; Gyarmathy–Horváth 2010; Plug 2011).

A sorozatmegakadás

beszéd

beszéd-
tervezés

A felszínen kettőnél több megakadásjelenség előfordulása egymást követően, illetőleg oly módon, hogy a megakadásjelenségek között legfeljebb két tartalmas szó hangzik el tartalmilag összefüggő kontextusban.

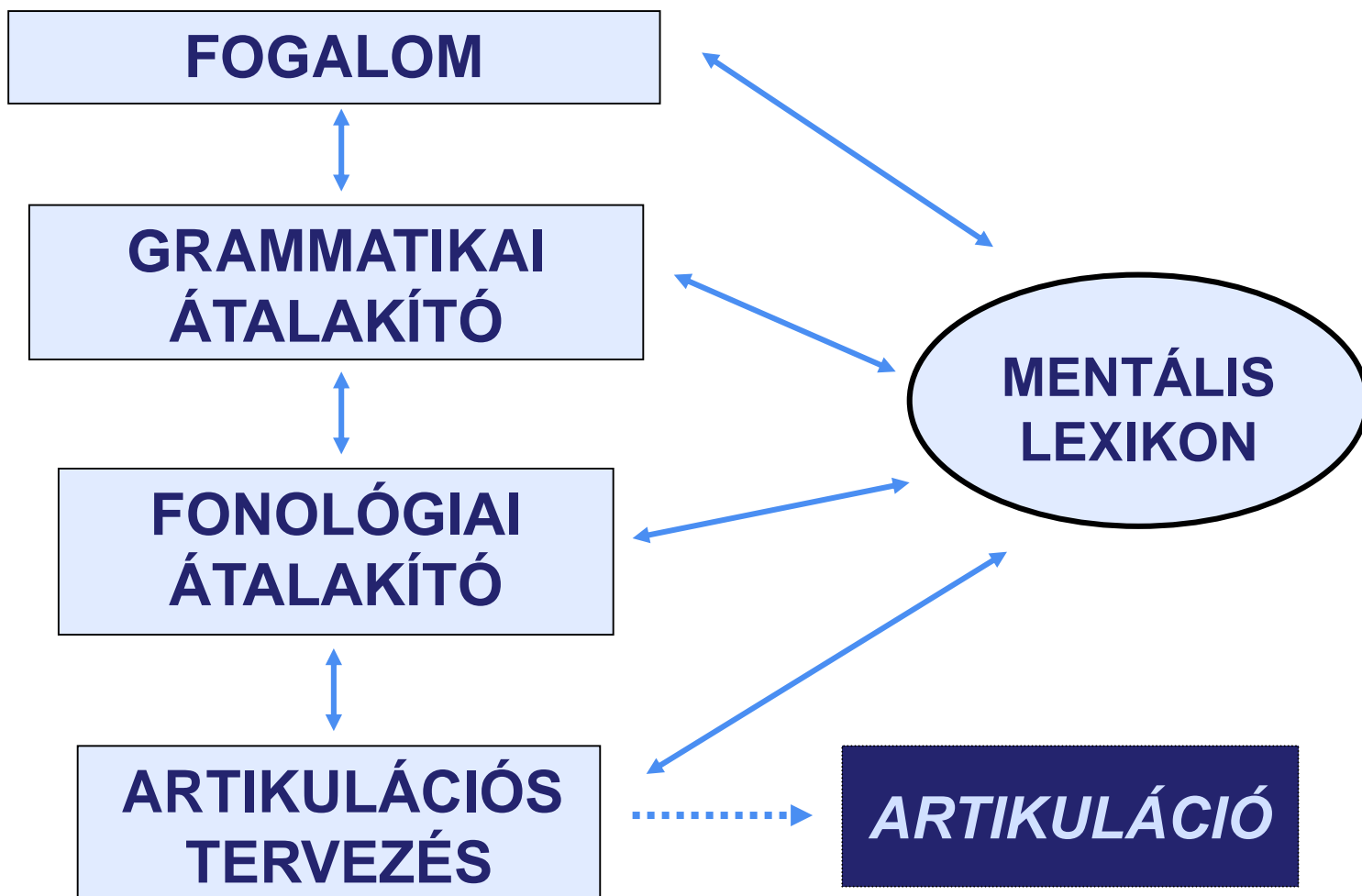
Cél, kérdések, hipotézisek

- A sorozatmegakadások minőségi és temporális jellemzőinek meghatározása, a mintázatuk sajátosságainak leírása.
- Mi idézi elő? Vannak-e típusai? Milyen beszédprodukciós szintekhez kapcsolható?
- Nem véletlenszerűek; sajátos mintázatot mutatnak; a mintázat behatárolhatja az eredetet; pontosabb ismeretek szerzése a beszédtervezésről és a tervezési stratégiákról.

Kísérleti személyek, anyag, módszer

- **12 felnőtt** (6 nő, 6 férfi), spontán beszéd (interjú, vélemény kifejtése) a BEA adatbázisból.
- Életkoruk 22 és 60 év közötti volt (átlag 38 év).
- Összesen közel 118 percnyi anyagot elemeztünk.
- Kontextuselemzés: sorozatmegakadások.
- **76 db sorozatmegakadás.**
- Praat program, időviszonyok.
- (Néma szünetek: 100 ms-nál hosszabb.)
- Statisztikai elemzések (SPSS19), egytényezős ANOVA (95%-os megbízhatósági szint).

Beszédprodukción

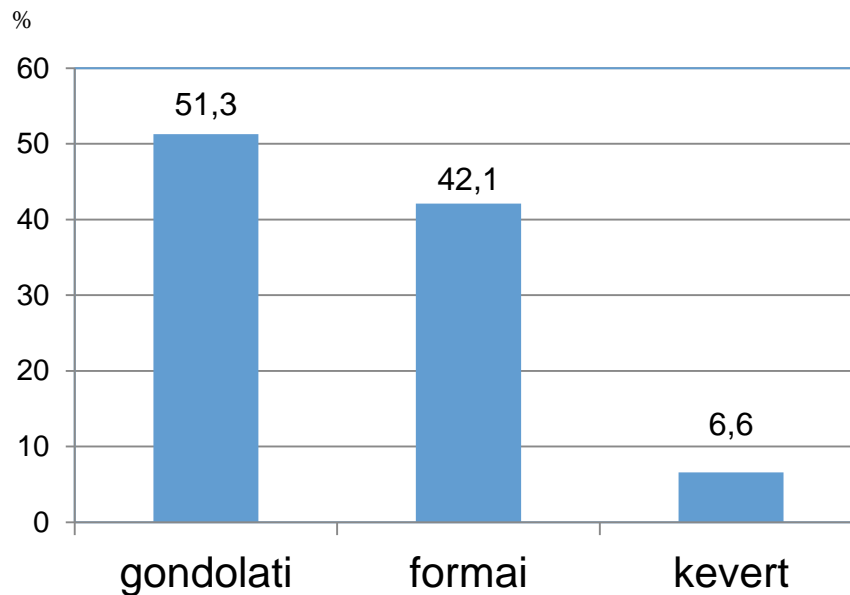

Típusok

Gondolati: a közlésre szánt gondolatok kiválasztásának nehézsége

Formai: a nyelvi átalakítás diszharmóniái

Kevert: a gondolati tervezés és a nyelvi átalakítás együttes problémája

Feltételezett okok

- A **gondolatok** kialakítása, kiválasztása (versengő gondolatok), egyfajta döntési helyzet problémája, megalégedettségi szint, a beszédszándék módosítása, megváltoztatása (hallgatói reakció).
- A **nyelvi átalakítás** egy vagy több szintjén jön létre diszharmónia; a rejtett korigálás hiányának eredménye a hiba.
- A gondolati nehézség és az átalakítási probléma egymástól függetlenül is létrejöhet.

Példák

Gondolati:

éss (136) hát (162) járhattamöö (150) volna
meg térítéss (450) ess (511) □ (106) öö (363)
mm (338) tát (168) aa (133) □ (104) a □
(115) költségtérít □ (132) téé (184) tést

Megakadások:

néma és kitöltött szünet, nyújtás, töltelékszó,
ismétlés, szünet a szóban, nyelvbotlás; 14 db

Példák

Formai:

erkölcsileg beta (259) betargya (560) öö (105)
be is tu (399) betartya és be is tuggya tartani
□ (179) kvázi (275) a kalauznak

Megakadások:

néma és kitöltött szünet, újraindítás,
töltelékszó, téves szó, anticipáció, egyszerű
nyelvbotlás; 7 db

Példák

Kevert:

nehéz pálya és nem is □ (117) öö (524) □
(1030) szóval nem fizetik valame □ (114)
semennyire meg

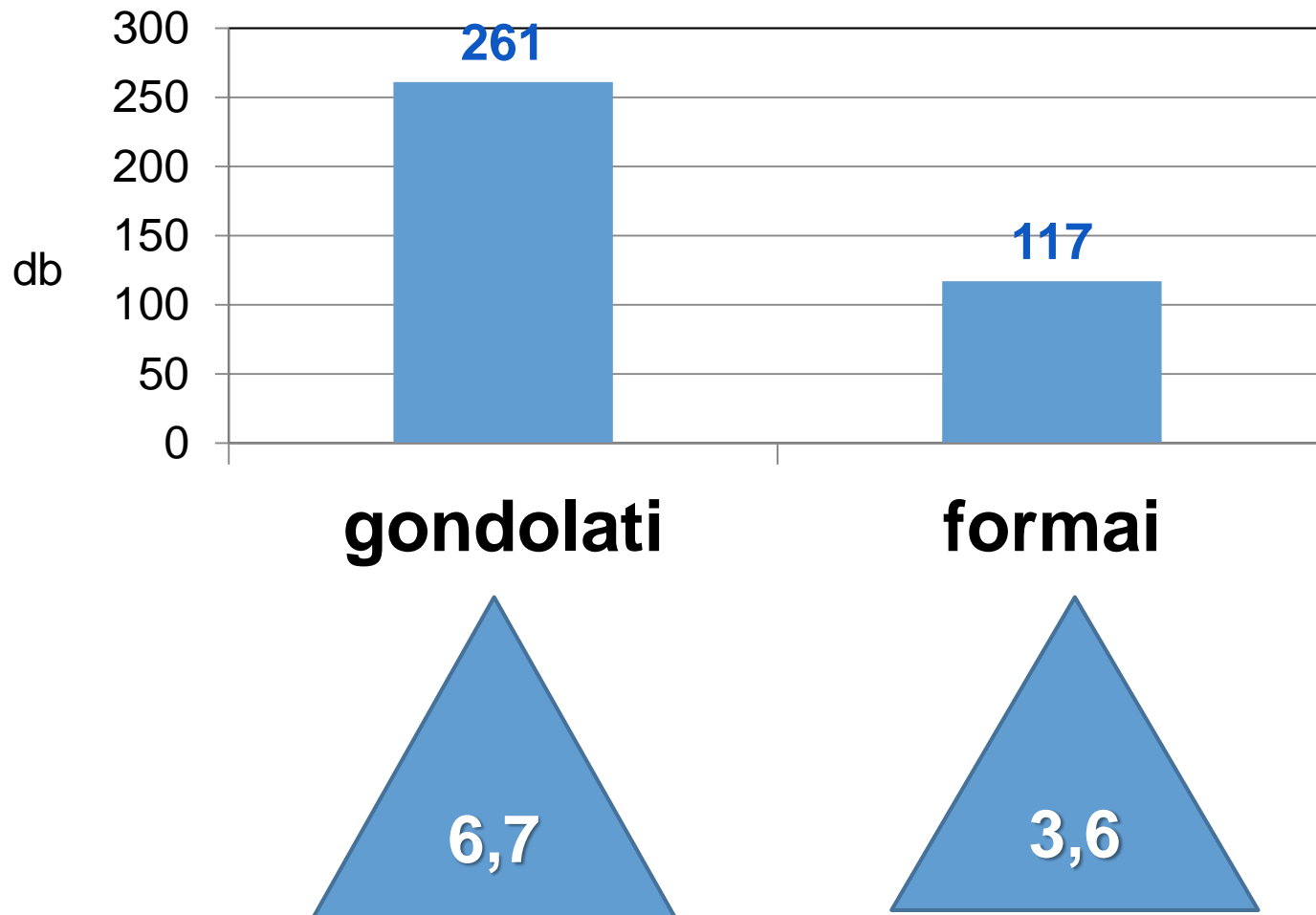
Megakadások:

néma és kitöltött szünet, töltelékszó, téves
kezdés; 5 db

Előfordulás, megakadások száma

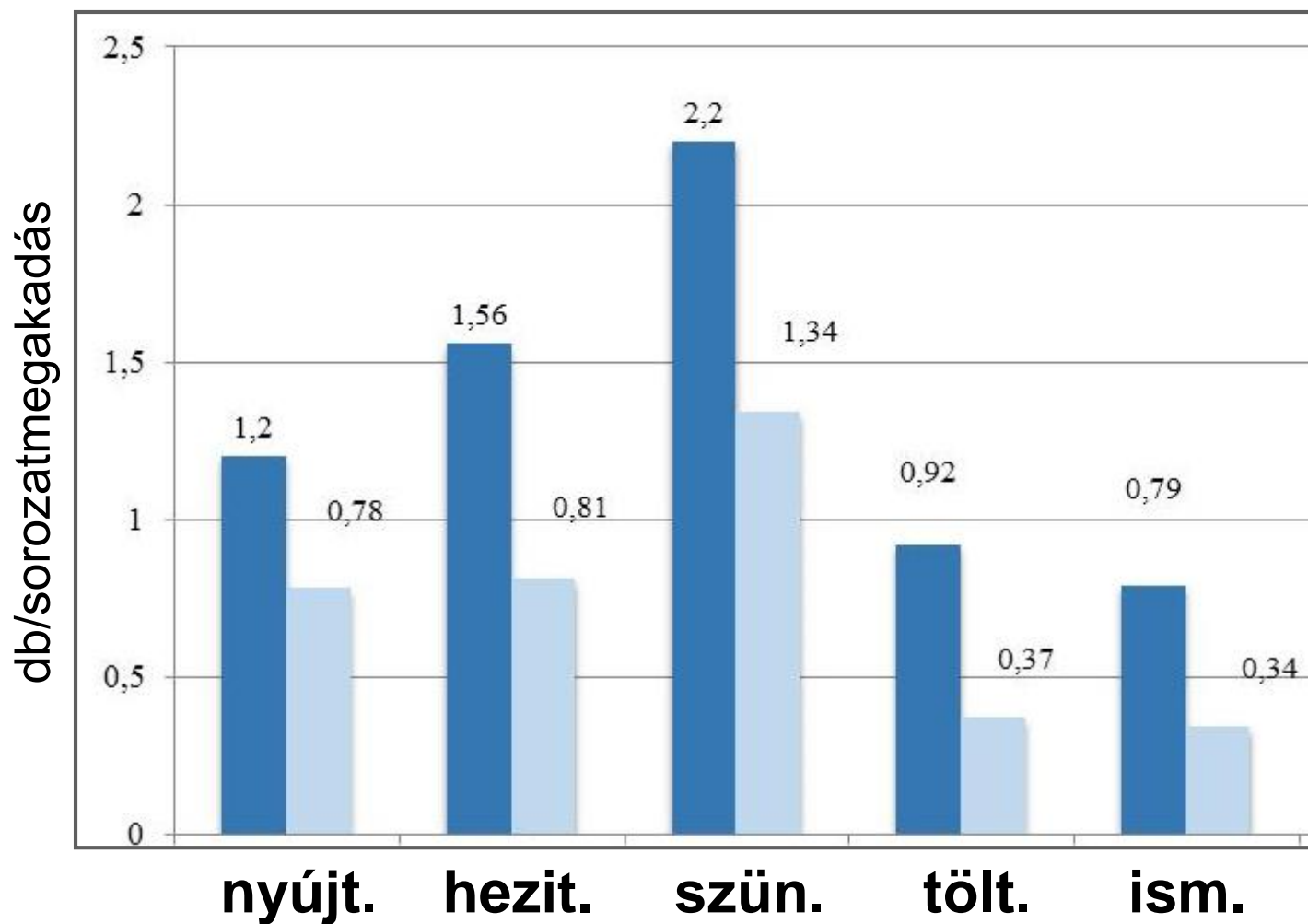
- Átlagosan 1,55 percenként jelentek meg.
- Az adatközlők egyik fele 1,5 percnél ritkábban, a másik fele gyakrabban produkált sorozatmegakadást (a leggyakoribb 0,66 percenként).
- Előfordulásuk átlaga beszélőnként 5,58 darab (3–13).
- A megakadások átlagos száma: 6 (a leghosszabb 15 volt).

Bizonytalansági megakadások száma

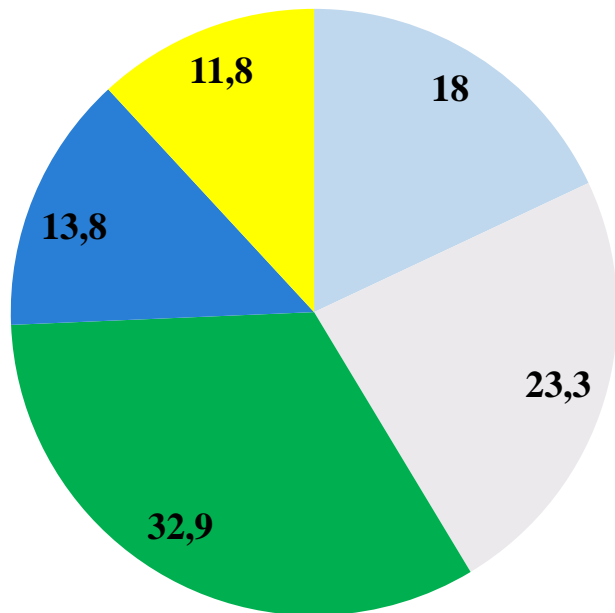
Előfordulás 1.

gondolati
formai

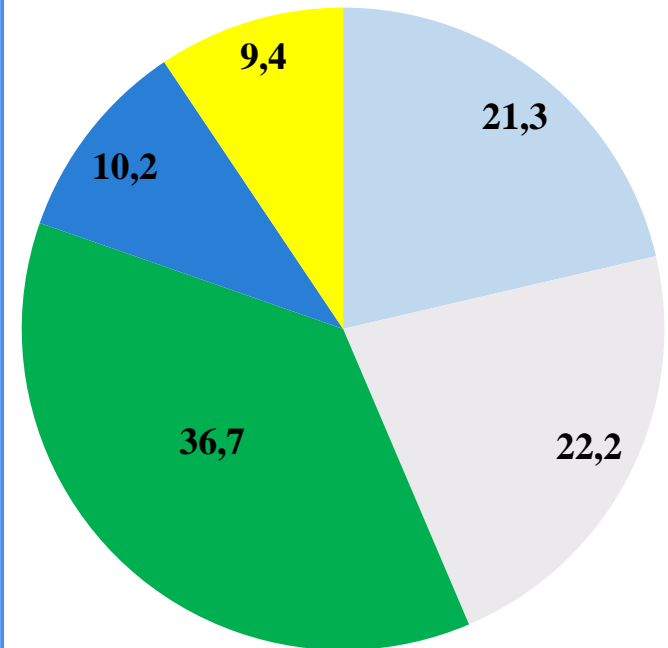

Előfordulás 2.

gondolati (%)

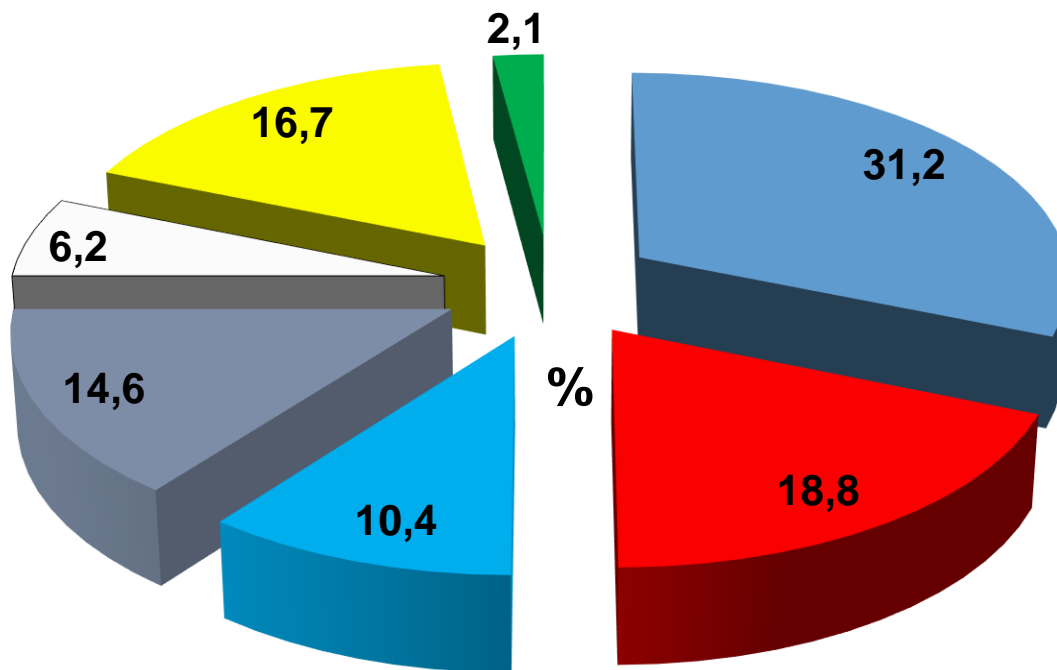

formai (%)

- nyújtás
- hezitálás
- szünet
- töltelékszó
- ismétlés

Előfordulás 3. (nyelvi átalakítás hibái)

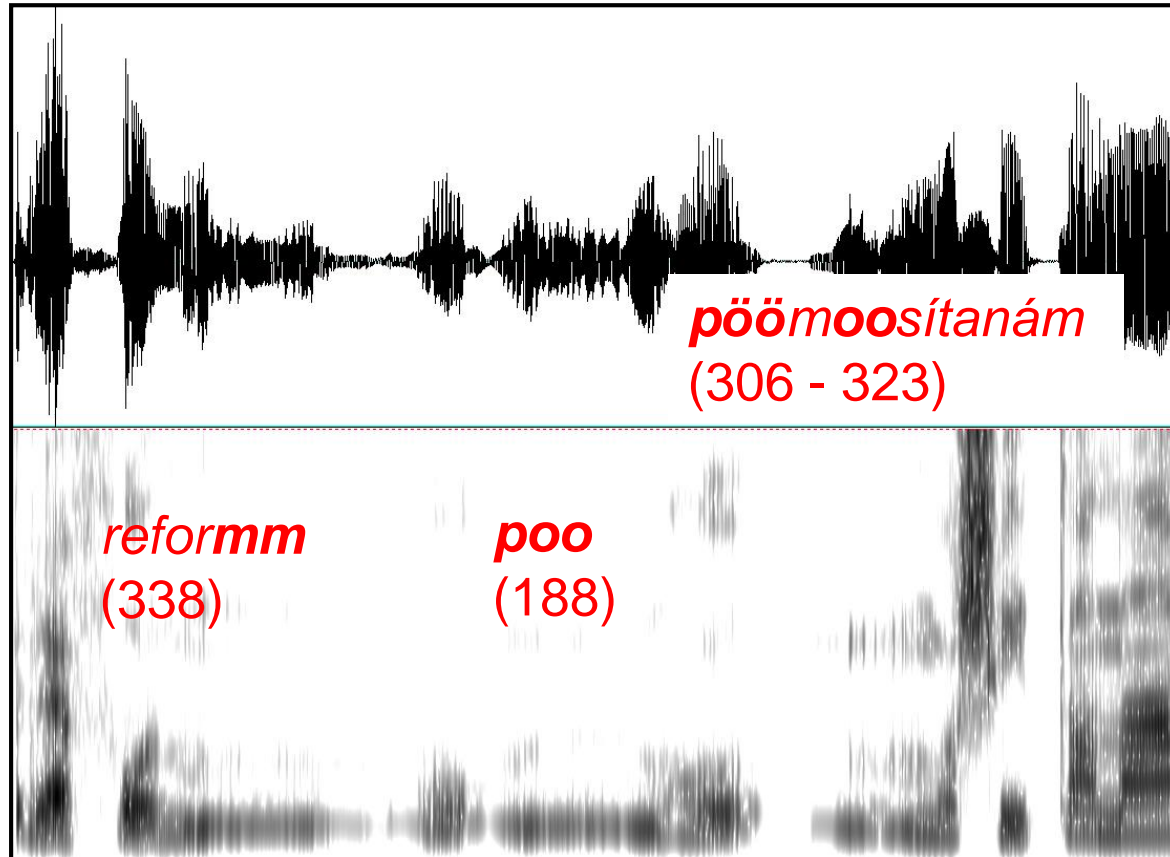
- téves kezdés
- szótalálási nehézség
- anticipáció
- nyelvbotlás
- téves szó
- grammatikai hiba
- perszeveráció

Összesen 40 db, 1,25/sorozatmegakadás.

Kevert típusban

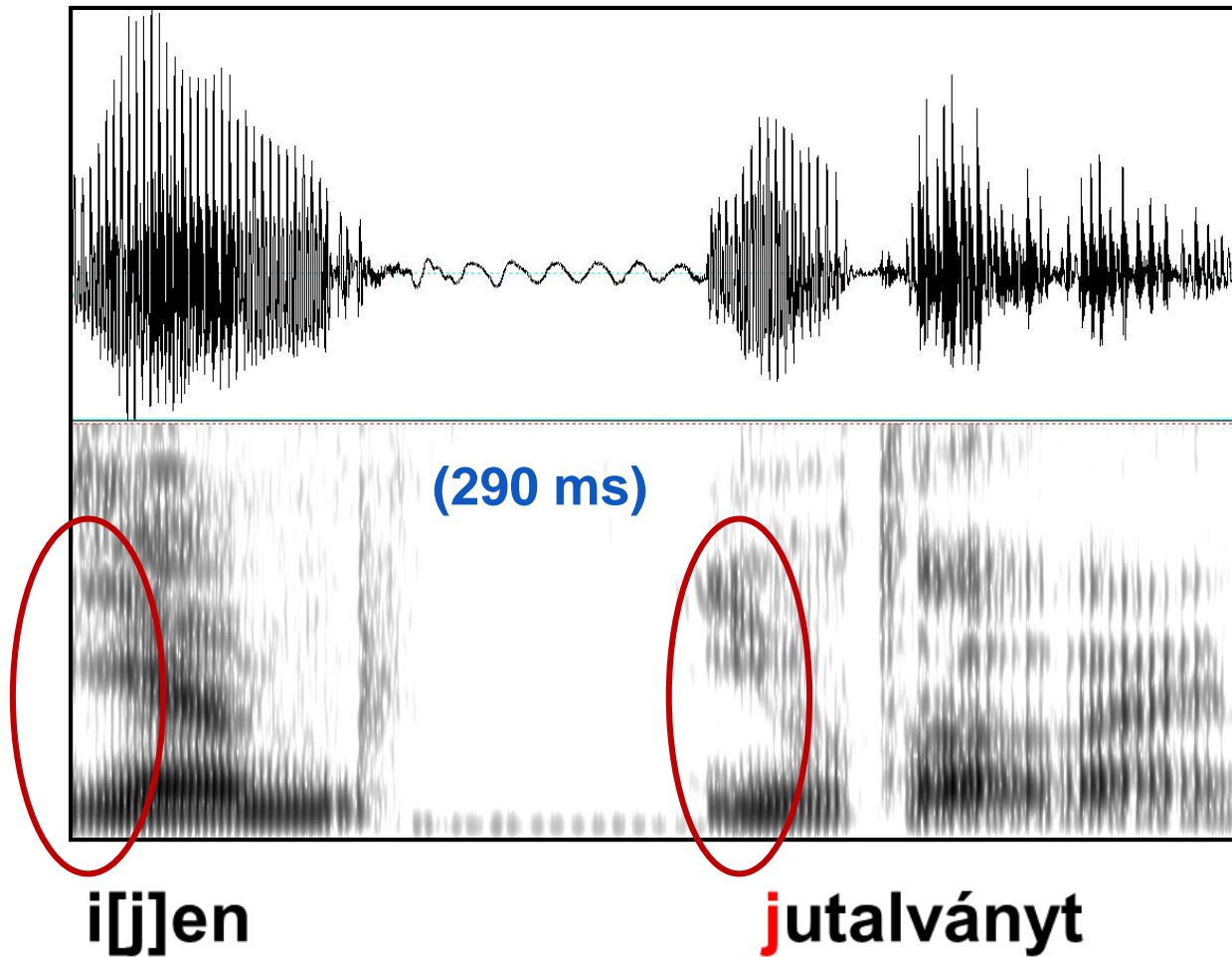
- 29 diszharmóniaajelenség
- 8 hiba típusú, 21 bizonytalanságra utaló
- Az összes bizonytalanságra utaló megakadás 100%-ában a néma szünet 38,1%, a hezitálás 23,8%, a töltelékszók 14,3%, az ismétlések **14,3%**, a nyújtások **9,5%**
- Négyféle hiba típusú megakadás: téves kezdés (55,4%), grammatikai hiba (22,2%), nyelvbotlás (11,2%), kontamináció (11,5%)

Nyújtás, nyelvbotlás, hezitálás

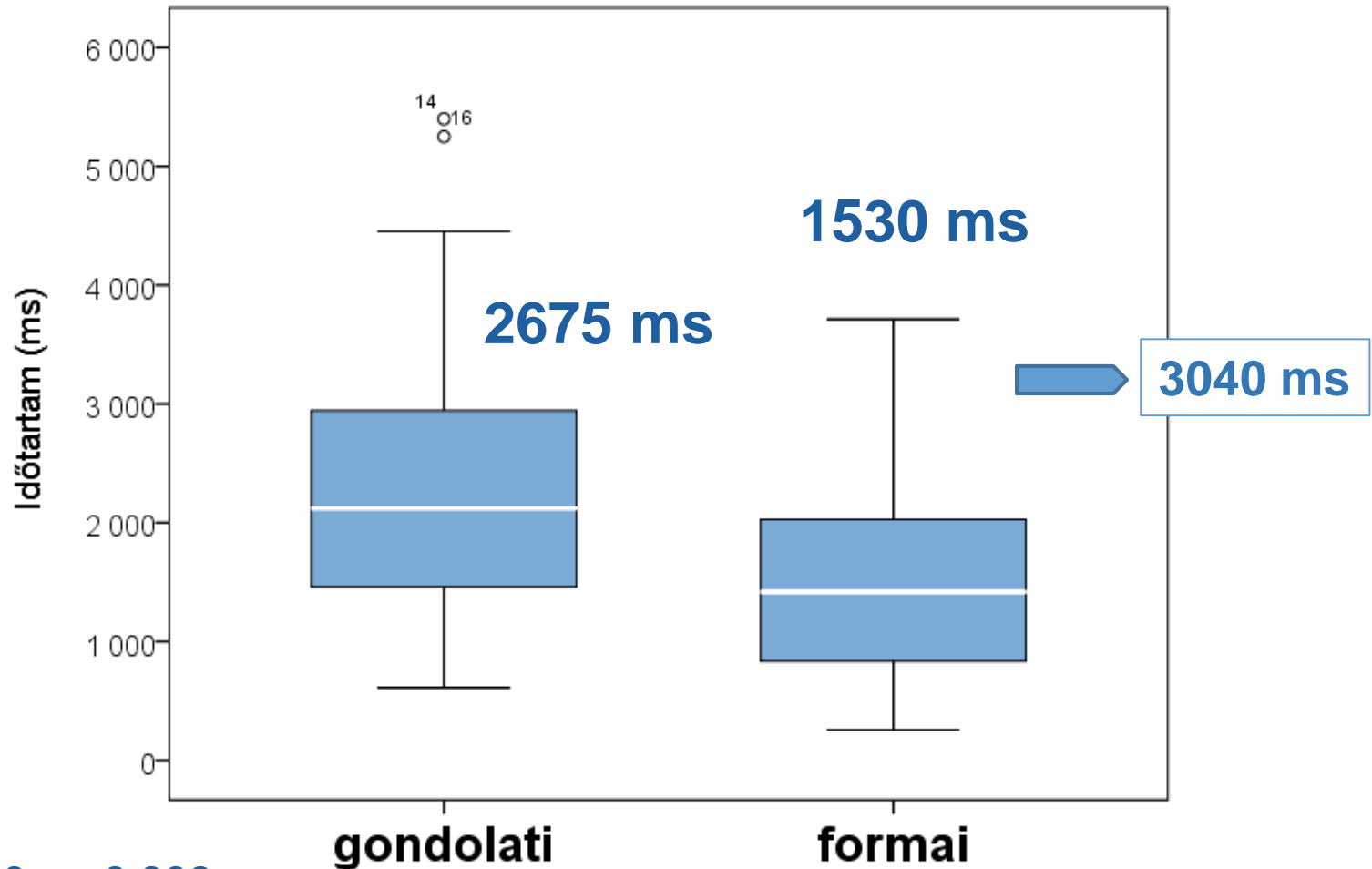

hoznéék □ öö □ egy olyan □ döntést öö **reformosítánám** azt
hogy ilyen helyzetekben öö

Perszeveráció

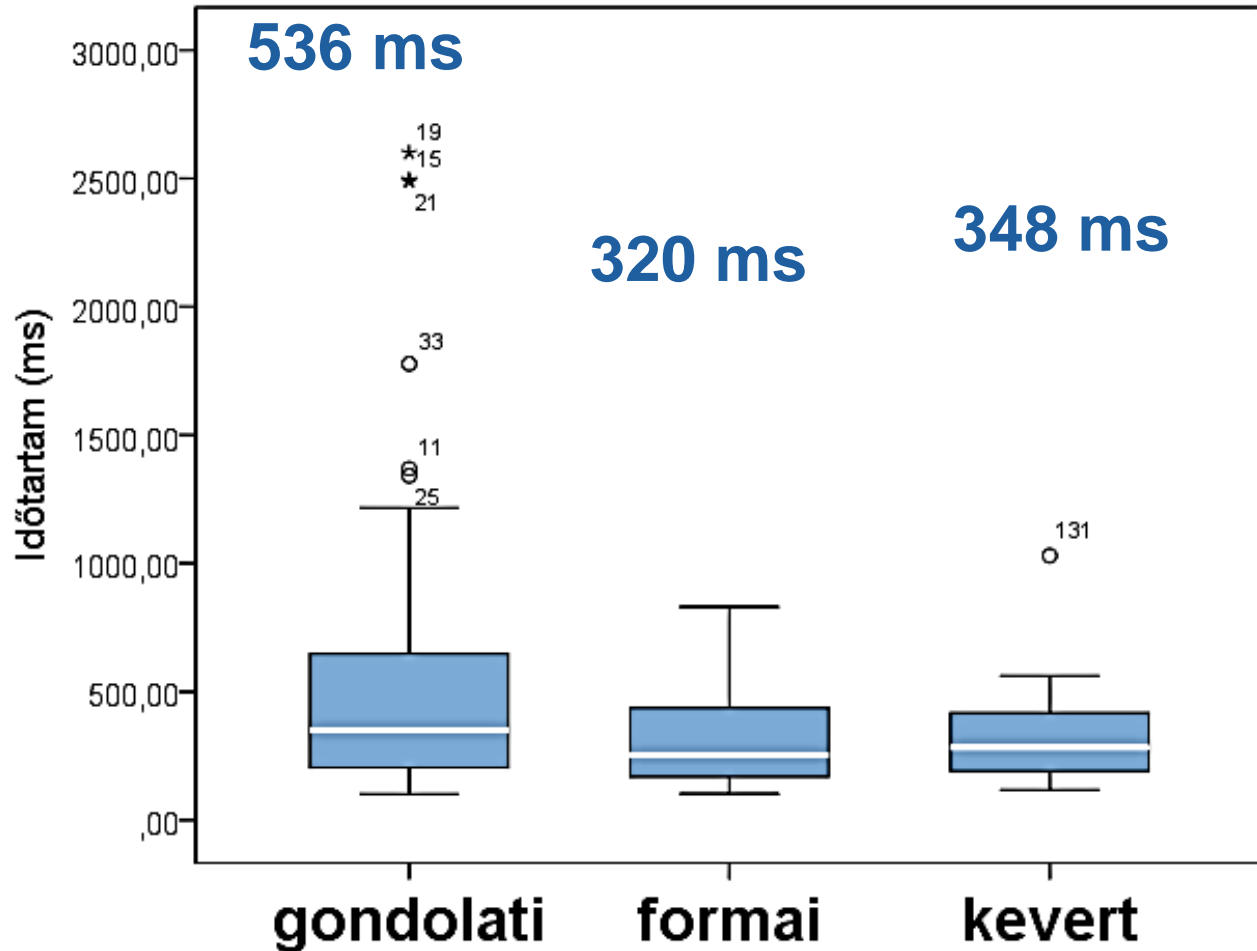

Sorozatmegakadások teljes ideje

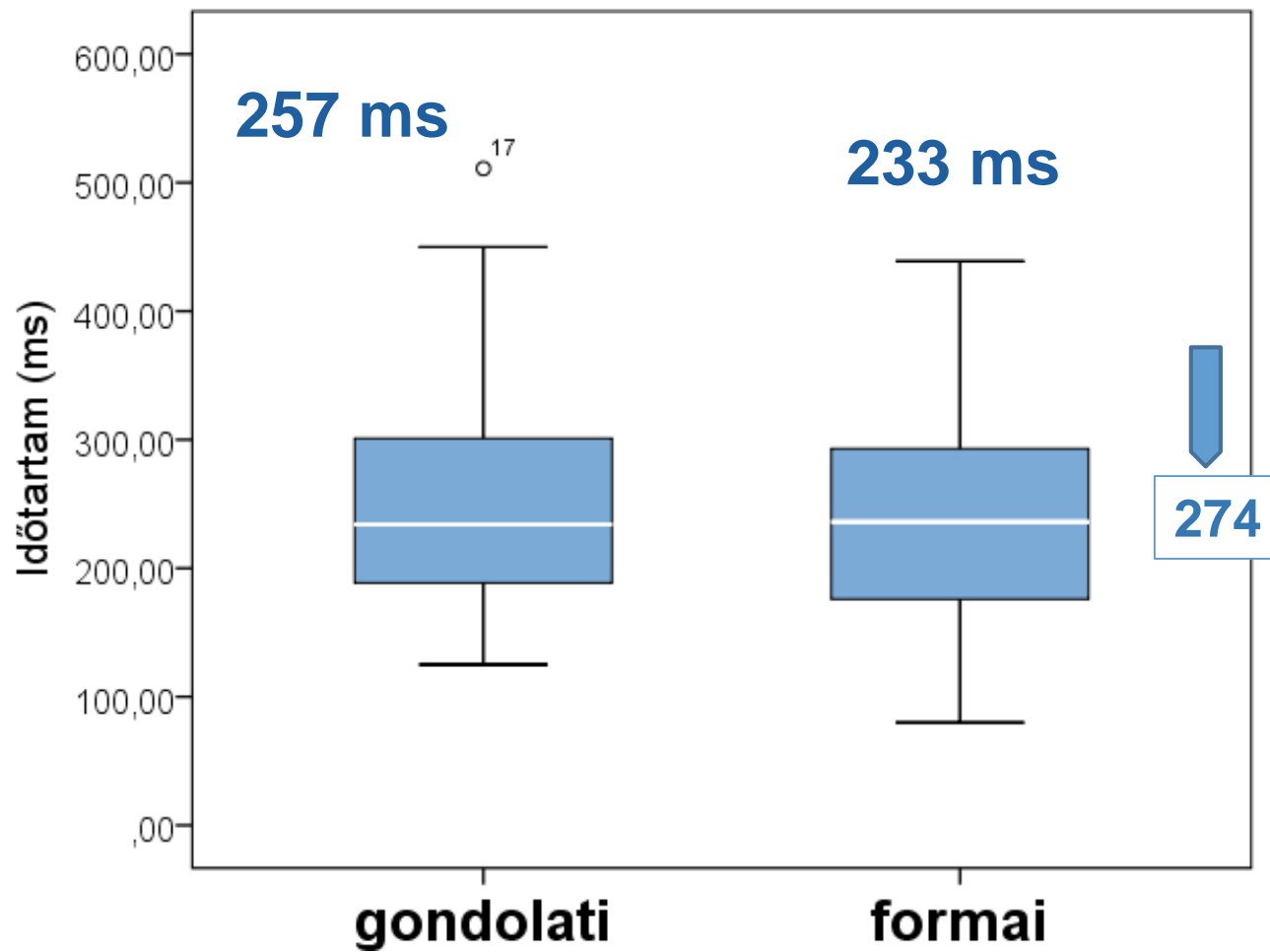
$F(1,69)=10,206, p=0,002$

A néma szünetek időtartama

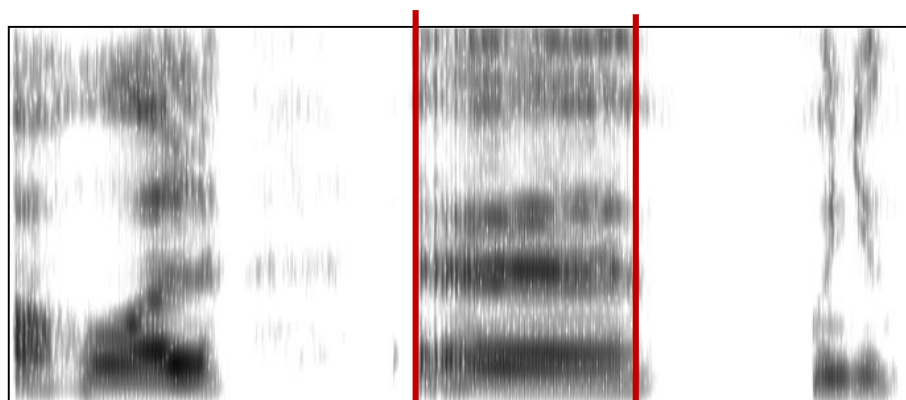

$F(2,141)=3,996, p=0,021$

Nyújtások

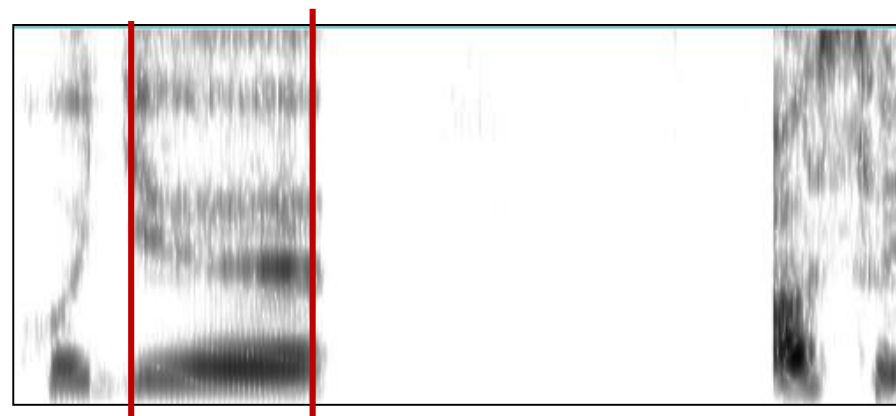
Izolált és tapadó hezitalások

ahol

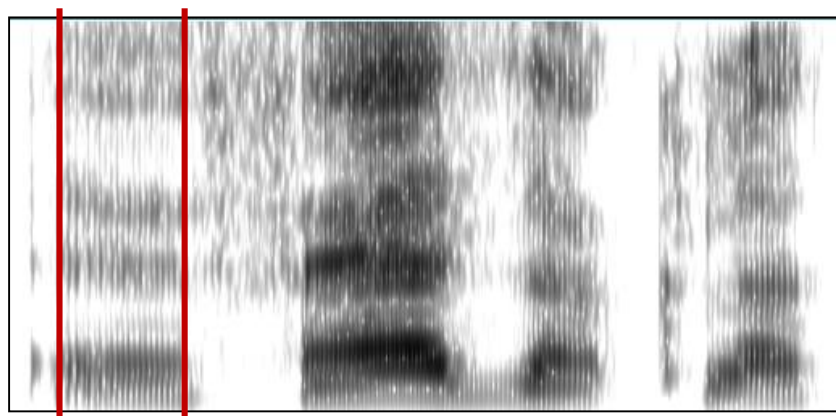
öö

mondju(k)

ahogy

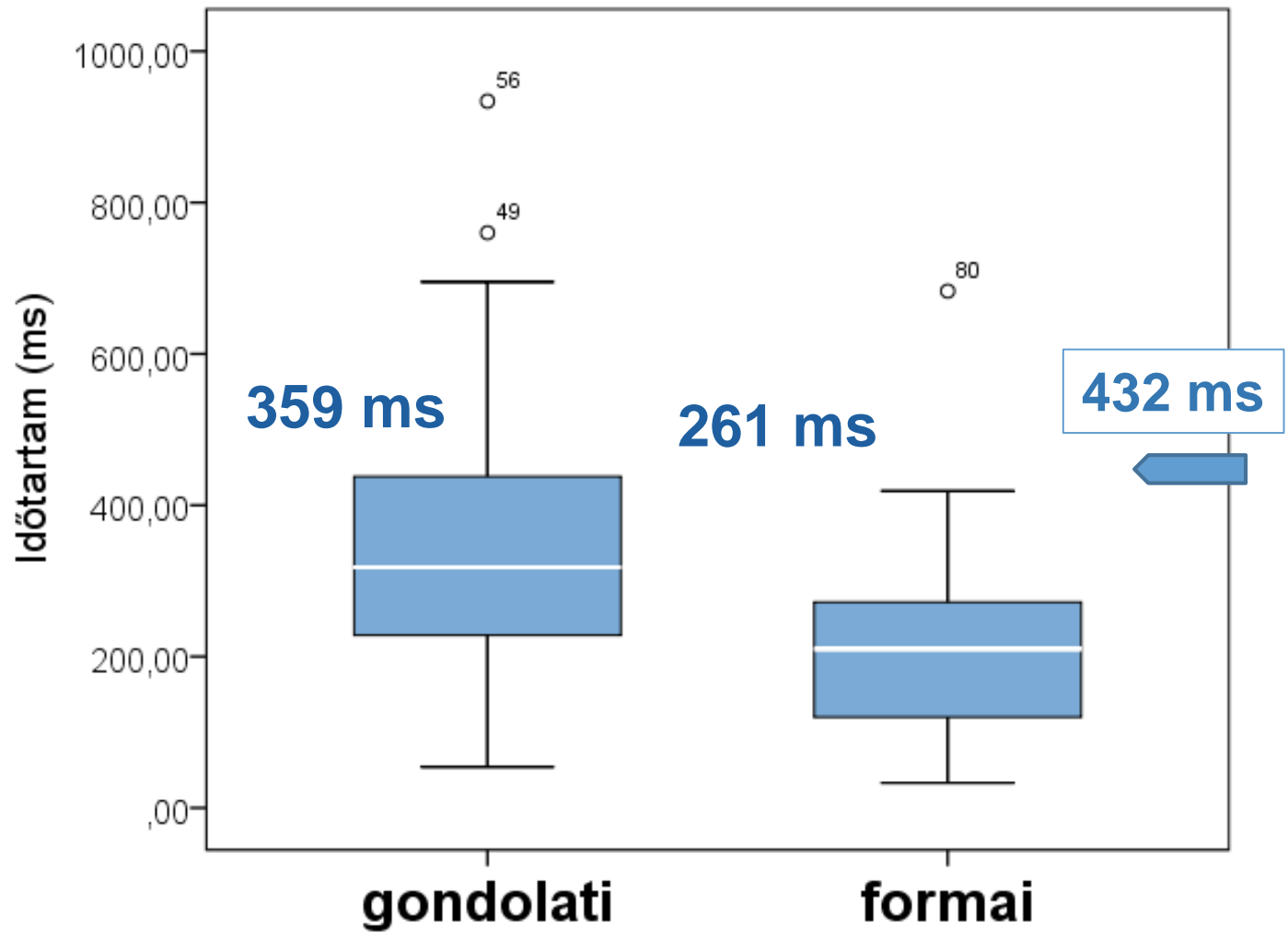
azt hogy

öféléz

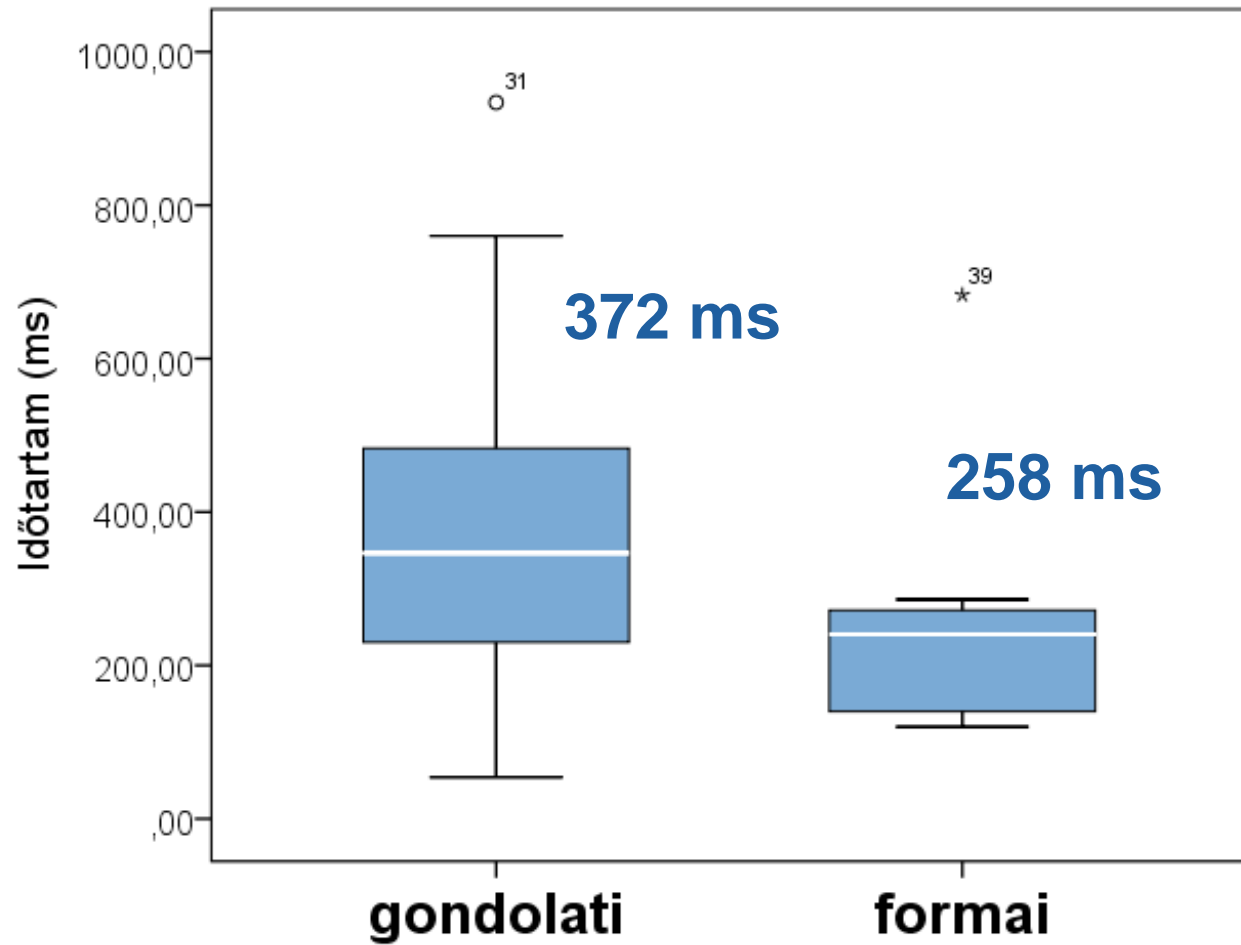
zakla (tott lelkiállapotában)

Összes hezitálás

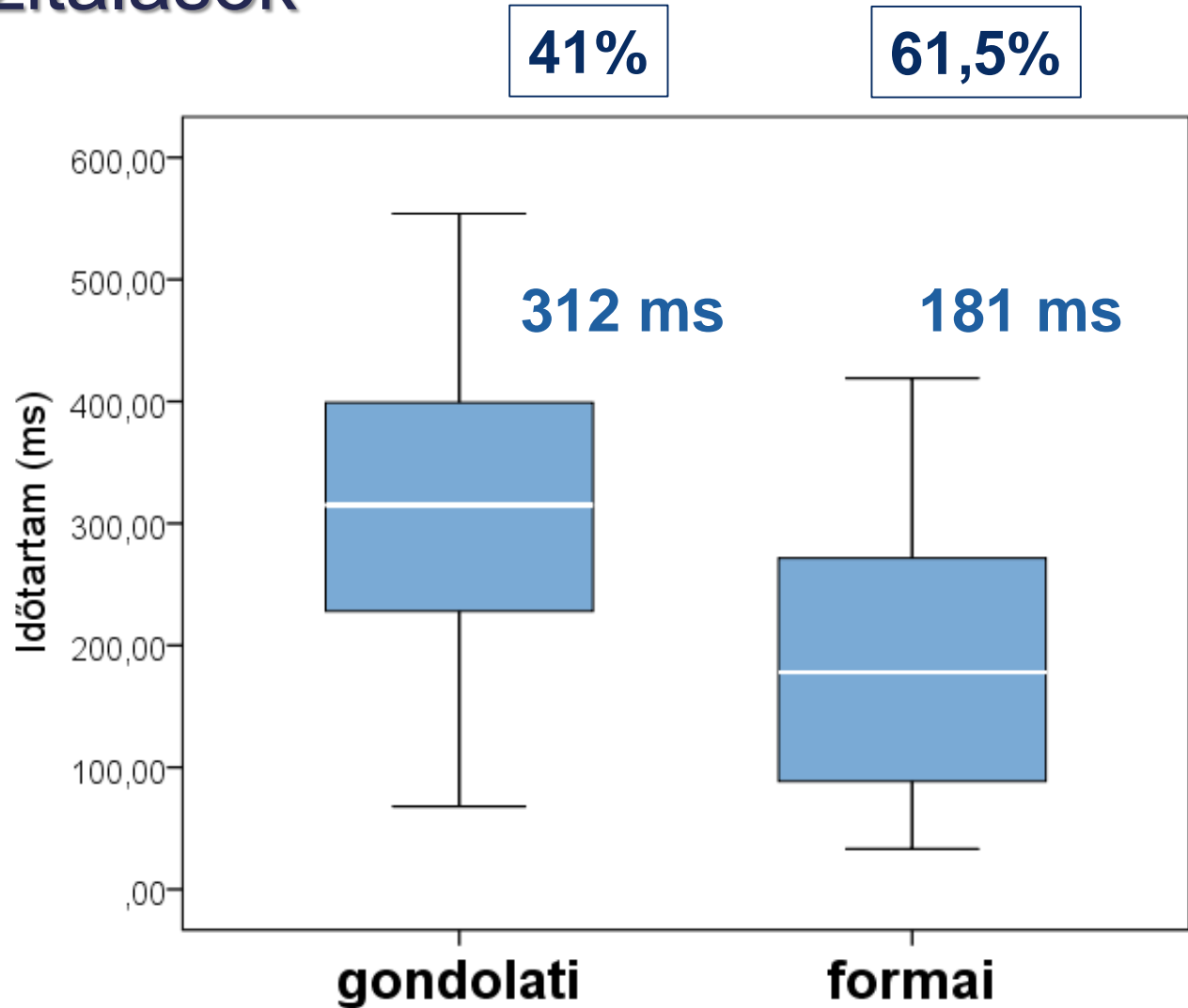

$F(1,85)=11,863, p=0,001$

Nem tapadó hezitálások

Tapadó hezitálások

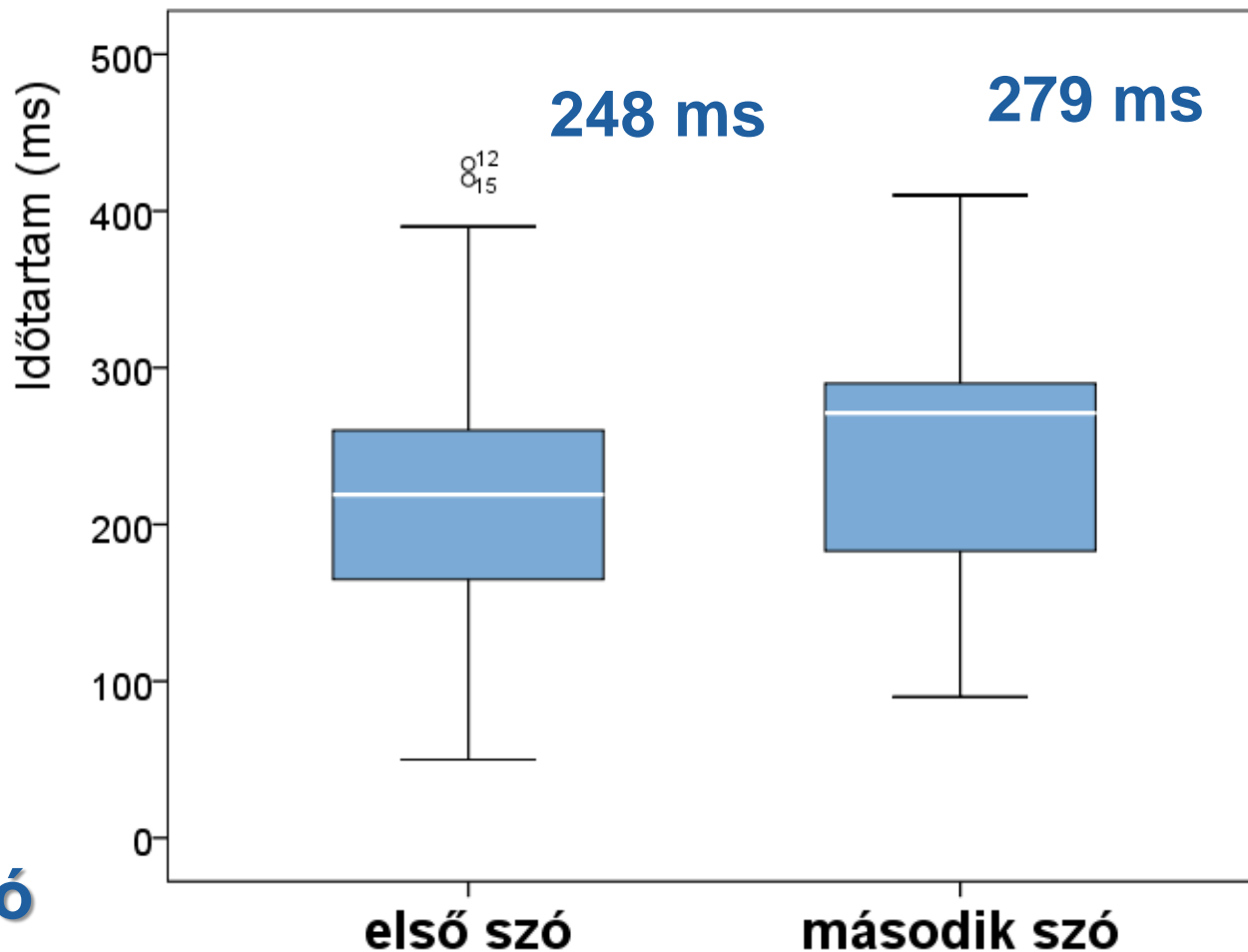
$F(1,39)=9,667, p=0,003$

Ismétlések

289 ms / 260 ms 72% (Gyarmathy 2009)

**Funkció-
szavak:
94,6%-ban**

**57,77%-ban
a második szó
volt hosszabb.**

Példa

3,3 s

*tanulmányait **tehát** ha ilyenre **öö** (425) **elő** □ (362)
ffordult (280) vagy sor kerül még egyszer **tát** semmi
ki mindig is **aa** (189) □ (303) **aa** (231) □ (560) **aa**
(383) **mm** (182) igazság **mgü** (415) felől*

„akár olyat megmondani a szülőnek, hogy ha még egyszer ilyen előfordul, akkor ugye eltiltatják a gyereket, nem folytathatja a **tanulmányait, tehát ha ilyenre előfordult vagy sor kerül még egyszer, tehát semmi mindig is az igazság felől** kellene eljárni...”

Főbb megállapítások

- A sorozatmegakadások relatíve ritkák.
- Az önellenőrzés és a korrekciós stratégiák a kevésbé rutinszerű helyzetekben is igen jól működnek.
- A sorozatmegakadások sajátos mintázatot mutatnak, tipizálhatók (önreflexiók: *na hogy is mondják; na hogy mondjam; na most leblokkoltam; mindjárt mondom*).
- A gondolatiak kizárólag bizonytalanságra utaló megakadásokat tartalmaznak.
- A nyelvi átalakítás nehézségét jelzőkben és a kevertekben mindkét típus megjelenik.

- A nyelvi átalakítás nehézségei legnagyobb mértékben a lexikális előhívás folyamataiban, az artikulációs tervezésben és a grammatikai műveletekben adódtak.
- Az anticipáció jóval nagyobb mértékben jelent meg, mint a perszeveráció.
- A temporális adatok igazolták, hogy a gondolati diszharmónia feloldásához több időre van szükség, mint a nyelvi tervezési szinteken előfordulókéhoz.

Következtetések 1.

- A beszélőnek a legnagyobb problémát a spontán megnyilatkozásokban a beszédszándék kialakítása, a gondolatok megformálása jelenti.
- Kisebb mértékben állnak elő a nyelvi tervezés nehézségei.
- Relatív ritkák azok a sorozatmegakadások, amelyek a teljes tervezési mechanizmust érintik.
- A monitor gyorsan jelzi a problémát, a beszélő figyel a tervezésre, és így legtöbbször elkerüli a nyelvi tervezés további diszharmóniáinak kialakulását.

Következtetések 2.

- A nyelvi átalakítással kapcsolatos sorozatmegakadásoknál a beszélő minél kevesebb feltűnés árán próbál túljutni a nehézségen.
- A gondolati típusúak esetében valószínűleg képtelen erre, ilyenkor a probléma a hallgató számára is sokkal nyilvánvalóbb.
- A Dell (1986) meghatározta hibatényezők valószínűsíthetően egymást követően és egyidejűleg is előidézhetik a diszharmóniát ([további kutatás](#)).
- **Valószínű**, hogy az önellenőrzés fokozottabb a sorozatmegakadásokban.

Köszönöm a figyelmet!

